

До
Председателя на научното жури
за оценяване на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна
степен „доктор“ по докторска програма
„Финанси, парично обръщение, кредит и
застраховка“ (финанси)
СА „Д. А. Ценов“
Катедра „Финанси и кредит“

РЕЦЕНЗИЯ

от член на научно жури, определено със заповед № 872/30.09.2019 г.
на Ректора на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов, относно дисертационен труд
за присъждане на ОНС „доктор“

Рецензент: проф. д-р Валентина Иванова Стоянова, НВУ „Васил Левски“, професионално направление 3.8. „Икономика“;

Автор на дисертационния труд: докторант Димитър Георгиев Ценов (заочна докторантура; обучение, финансирано от държавата по докторска програма „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка (финанси)“ към катедра „Финанси и кредит“);

Тема на дисертационния труд: „Данъчните несъответствия – причина за възникване и възможности за преодоляване“;

Научен ръководител: проф. д-р Румяна Лилова

I. Общо представяне на дисертационния труд.

1. Предмет

Въпросът за минимизиране на данъчните несъответствия, който е предмет на рецензираната дисертация е един от ключовите въпроси, стоящи пред данъчната администрация и обществото за формиране на работеща икономическа политика. Събирането на данъчните приходи формират данъчен състав, който включва двата базови компонента – данъчното несъответствие и карта на изпълнението, които са обекта на изследването.

Целта на дисертационния труд, както е определена във въведението, е: „да се дефинират и анализират причините за данъчните несъответствия, да се намери начин за тяхното минимизиране и предпоставките за тяхното

съществуване“. За постигането на тази цел са формулирани и конкретните изследователски задачи.

Основната изследователска теза, застъпена в дисертацията е: „Представяне на данъчните несъответствия като предпоставка за увеличаване на бюджетните постъпления, изисква непрекъснато усъвършенстване на професионализма и ефективно оптимизиране на данъчния състав, в частност на т.н. карта на изпълнението, осъществени единствено в тясно и пълноценно сътрудничество с данъкоплатците, в съответствие с принципа на доброволно деклариране и изпълнение на данъчните задължения“. с. 7-8.

За решаването на изследователските задачи и постигането на поставената цел на научното изследване са използвани специфични подходи на научното познание, широк спектър от методи и разбира се значително място заема личното наблюдение и използване на факти, явления, процеси за достоверно представяне на данъчната политика.

2. Обем

Дисертационният труд е в обем от 215 стандартни страници.

3. Структура

Дисертацията се състои от въведение, три глави и заключение (189 страници основен текст).

Въведението съдържа всички характеристики на един дисертационен труд: предмет, обект, цел, задачи, средства за анализ. Но то впечатлява с характеристиката на вечната актуалност на темата. (Откакто съществува държавата, съществуват и данъците.) Колкото и да се усъвършенства системата, данъчните несъответствия ще съществуват и винаги ще се търсят средства и механизми за тяхното минимизиране, защото през различните етапи на развитие ще има данъчни несъответствия, но причините за тях ще са били и ще бъдат различни.

В първа глава на дисертационния труд се прави аналитичен преглед на теории и концепции за базови понятия – данък, данъчни системи и данъчни несъответствия. Проследено е развитието на теоретичната мисъл по тези проблеми от зараждането ѝ до наши дни. В този преглед на теоретичното наследство, разделено сполучливо на три групи, докторантът умело насочва своя анализ в посока, която улеснява неговата разработка и най-вече за постигане на високо качество на работата. Изглежда за финансистите любим български изследовател и творец е Велчо Стоянов. Виждаме и заслужено уважение и зачитане на научния ръководител проф. Румяна Лилова и школата за финансови специалисти в Стопанската академия, чиито качества и авторитет са безспорни. Професионално е направено дефинирането на трите

базови понятия, но още по-добро е тяхното разчленяване и обясненията на елементите, които съдържат.

Съществено място в главата се определя на данъчната система, определена като „сложно и съставно понятие“. Разгледана е нейната класификация по различни показатели, принадлежността на едни или други страни (бедни-богати или по видове данъци, традиции, икономическа практика, стопанска конюнктура, сложност на данъчния процес и т.н.). А особеностите на данъчната система се предписват на характера на данъкоплатците, тяхното типологизиране и стратификация. Всичко това е направено под общия знаменател на данъчните несъответствия, както се изразява сам авторът.

Втора глава е посветена на данъчните и осигурителни приходи. За целта на анализа е използвана таблица, в която са обобщени данни за данъчните приходи на 30 страни (28-те членки на ЕС плюс две други страни) за период от 3 години (2015 – 2017 г.). От анализа на данните в таблицата са направени редица изводи: за вида на водещите данъчно осигурителни приходи – преки, косвени или паритет в данъчната система; за това, че данъчно-осигурителните приходи нарастват във всички държави (с малки изключения); в кои от тези държави приходите от данъци са водещи в световен мащаб и класифицирани като най-големи, големи, средни икономики, малки страни. Като в последната група за съжаление стои България.

Следвайки хода на анализа са въведени още две величини – БВП и относителния дял на държавата в националната икономика. Разкрита е връзката между БВП и величината на публичните приходи и зависимостта на размера на БВП от екстензивните и интензивните фактори. Без да се замисляме, безспорно приоритетът принадлежи на интензивните („състояние на обществено-икономическите отношения, нагласа, инициативност, състояние и поведение на икономическите агенти, ниво на образованието и технологиите“).

В тази глава е използвана и втора таблица (стр. 84), на основата на която е направен анализ на данъчните ставки и на сложността на данъчното производство със съответните изводи и заключения. По-нататък анализът е насочен към публичните приходи като дял от БВП и стабилността в данъчната система в разглежданите страни. Специално място заемат методическите аспекти на данъчното несъответствие (параграф 2). От направени анкетни проучвания в страните от ЕС е установено до колко и в каква степен данъчните администрации се занимават с изследване, установяване и противодействие на данъчните несъответствия. Според автора няма обща методология за оценка на несъответствията, а данъчните

администрации просто усъвършенстват своите методологии. Има обаче общи методи, използвани в световен мащаб за оценка на данъчното несъответствие. Методите са от общото към частното (макроикономически метод) и от частното към общото (микроикономически метод), дедуктивен, индуктивен. Докторантът е категоричен, че всичките 30 държави, включени в разработката са осъзнали необходимостта от задълбочаване изследването на този процес, чрез подобряване качеството на информационните източници.

Основен момент във **втора глава** и дисертацията като цяло е състоянието на структурата и размерите на данъчните и осигурителните задължения в България. Чрез две таблици е показано нарастването на БВП и на сумата от данъчни и осигурителни, от неданъчни и други приходи на държавата. Последното е следствие от нарастване на БВП. Засегнат е спорът за дела на държавата в националната икономика.

В края на тази глава е направена оценка на данъчните несъответствия. Изведени са основните фактори и предпоставки за възникването и съществуването на данъчните несъответствия, както и основните средства, които данъчната администрация използва за противодействие на проявилите се данъчни несъответствия.

В трета глава творческите търсения, споделени със „споделена практика“, извеждат докторанта до основните източници за данъчните несъответствия и пътищата за тяхното преодоляване. Източниците според докторанта са данъчното непознаване, данъчното избягване и данъчното укриване.

Данъчното непознаване, т.е. непознаване на доходите и правилата е квалифицирано като най-подценяваната причина за неплащане на данъци, затова препоръката е активна комуникация и взаимодействие между администрацията и данъкоплатците, каквото и да означава това.

Данъчните несъответствия поради избягване на данъчното облагане „агресивно данъчно планиране“ може да бъде продукт на икономическа политика на държавата с определена цел – насърчаване на определена група данъкоплатци, насърчаване на дадено производство (напр. детски храни, детски облекла) или подпомагане развитието на даден регион. Използването на този вид данъчни облекчения крие опасности, ако предвидените от държавата нива надхвърлят очакваното. В този случай данъкът изпълнява регулативни функции.

Данъчните несъответствия поради укриване на данъци и данъчни измами авторът определя като комплексен обществен феномен, като сериозно изкушение за практиката и трудно преодолимо явление. Проявява се най-често при косвените данъци, ДДС, акцизи и мита, и спохождат недостатъчно развитите икономики, каквато е и българската. Предотвратяването на

данъчните измами се постига чрез контролни действия от данъчната администрация, като всяка измама бъде доказана документално. Важно значение има доказателствената част на конкретния процес, изградена върху качествени закони.

В края на **трета глава** авторът обобщава възможностите за предотвратяване на данъчните несъответствия. Един от изводите на докторанта е, че данъчните несъответствия трудно могат да се преодолеят. Друг, че е необходима информационна обезпеченост на данъчната администрация, както на местно ниво, така и на ниво ЕС. И още нещо, според него, противодействието трябва да бъде комплексно.

Заключението съдържа темата на дисертацията, дефинирано понятието данъчни несъответствия, кратко преразказване на съдържанието на трите глави, а постигнатото в резултат на научното изследване е събрано в 6 заключителни извода.

4. Литература

Авторът е използвал 103 източника, свързани с темата на дисертационния труд на български и чужди езици, нормативни и он-лайн източници.

5. Приложения

В дисертацията са включени 6 таблици и 2 фигури. В основния текст също присъстват няколко таблици, съпътстващи анализа на разглежданите проблеми.

II. Преценка на формата и съдържанието на дисертационния труд

1. Преценка на актуалността на разработения в дисертацията научен проблем и формулираните предмет и обект, теза, цели, задачи и методи на изследване; яснота и аргументираност на идеите, откритост на новостите.

Темата на настоящата дисертация можем да отнесем към вечните теми. На всеки етап от общественото развитие тя има своята специфика, определена от главните агенти, участващи в този процес – данъчната администрация и данъкоплатците. В Библията е казано, че десетъкът от реколтата трябва да се отделя за преразпределение и издръжка на духовенството. Така и до днес. Но актуалността се определя не толкова от контрагентите, а от техните знания, умения, разбирания за мястото, ролята им и значението за стопанския и интелектуален живот. Държава без данъци няма и не може да има, а от данъчната политика зависи цялостната икономическа и социална политика на

държавата. В съвременните условия за страната е от особена важност поддържане на данъчна система, гарантираща икономически просперитет и задоволителен жизнен стандарт на населението. Тази загриженост е заложена в дисертацията на Д Ценов с избора на темата, в целия изследователски път на дисертационния труд на определените прецизно обект и предмет на изследването, целите и задачите и амбициозната изследователска теза – преодоляване на данъчните несъответствия – една практически невъзможна задача, за това той се спира на по-ограничен вариант – разкриване на причините за появата на данъчните несъответствия и тяхното минимизиране.

За решаването на изследователските задачи и постигането на поставената цел на научното изследване са използвани специфични подходи на научното познание – комплексно-теоретичен и емпиричен. Те се осъществяват чрез методите на анализа и синтеза, индуктивния и дедуктивен методи, метода на сравнителния анализ, както и ранжирането на данни и техния логически анализ. В същността на изследването значително място заема практическият опит и умения, използване на факти и събития на обективната действителност.

Очевидни са високата юридическа култура и познание.

2. Анализ на степента на разработеност на изследваната проблематика от други учени и доколко е отразено собственото отношение на автора по разглежданите въпроси.

С подчертан вкус за подбор и разбиране са анализирани мнения и разсъждения по проблема на изявени автори, не само от икономическите школи и течения, но и от други области на общественото знание, популяризирали своите виждания по основните данъчни проблеми. В дисертацията те са подредени така, както икономическата наука е редила своите пластове. Използвани са и творби на съвременни автори, но за по-доброто изясняване на проблема докторантът е отдал значимото на практиката. Изследването започва с данъците, данъчните системи и данъчните несъответствия. Тяхното дефиниране от различни автори е използвано в подкрепа на достоверността и качеството на изследването. Авторът прави и свои определения на основните понятия и категории, което прави добро впечатление. Положително следва да се оцени направените изводи след всеки параграф и глава.

3. Мнение за обема на дисертационния труд за качеството и броя на илюстративния материал. Отношение към научната, езиковата и стиловата редакция.

Обемът на дисертационния труд отговаря на общоприетите изисквания. Точно и прецизно е определена и описана организационната структура на данъчната администрация, законовата уредба, регламентираща взаимоотношенията държава-данъчно задължените лица (вътрешното им структуриране), тяхното поведение и нагласи. Професионално са използвани таблиците в текста и подпомагат неговото разбиране от читателя. Структурата е класическа и оптимална за дисертационния труд. Отговаря на поставената цел и задачи на изследването и спомага за реализирането на изследователската теза. Трудът е балансиран по глави и параграфи. Заключение то завършва с изводи, полезни за практиката. Трудът отговаря на изискванията за научноизследователска разработка. Авторът умело анализира теоретичните концепции и методи, аргументирано използва своите знания по проблема, както и откриване на нови подходи за причините за данъчните несъответствия.

4. Преценка за използвания инструментариум и коректността на изчислителните процедури.

Дисертацията е написана на висок, но разбираем стил. В голяма степен тя е предназначена за професионална аудитория. Откроява се умението за използване на емпирични наблюдения и данни, чрез които се достига до логически верни изводи. Умело е боравено с макроикономическите показатели, БВП, данъчни приходи и др. Подходящо са използвани статистически данни за илюстрация на явления и процеси, протичащи у нас и в световен мащаб. Статистическата информация е използвана повече като илюстративен материал и значително малко за изчислителни процедури.

5. Мнения за спазване правилата на научната етика

Литературните източници са цитирани коректно и в съответствие с установените изисквания. Спазени са и правилата на научната етика. По темата на дисертацията докторантът е публикувал две статии и два доклада. Освен тях са посочени още четири публикации от участия в научни конференции за периода 2017 – 2019 г.

6. Мнение доколко авторефератът отразява точно и пълно труда

Авторефератът отразява коректно съдържанието на дисертационния труд. Съдържа задължителните елементи за съставянето на автореферат: обща характеристика на дисертационния труд; основно съдържание на

дисертационния труд; насока за бъдеща изследователска работа по темата; справка за научните и научно-приложни приноси; списък с публикациите на докторанта и на участия в научни форуми; декларация за оригиналност и достоверност и справка за изпълнение на националните минимални изисквания.

III. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

Съгласна съм с представената справка за приносните моменти към автореферата на дисертационния труд. Всичко написано в тях е вярно, но е твърде много и описателно. Може да изглежда некомпетентно, но по моя преценка три приноса са достатъчни. Няма да се опитвам да ги формулирам, може да не ми достигнат знания за това, но искам да предложа примерна насоченост и обхват:

1. Направено е обогатяване и разширяване на основни понятия в данъчната практика, като приносната част се съдържа в тълкуването на съдържателната страна на тези определения.

2. Очертани са основните връзки на данъчно-задължените лица с данъчната администрация и данъчното производство с данъчната и фискална политика. Очертани са разликите и приликите на данъчните несъответствия в страните-членки на ЕС, в т.ч. и България и не на последно място величината на относителния дял на данъчните осигурителни приходи спрямо БВП, тяхната структура и размер на изпълнение спрямо данъчните несъответствия.

3. Големият принос на дисертацията са разкритите причини и източници на данъчните несъответствия, както и препоръките за противодействие на несъответствията – конкретно противодействие към конкретна причина, което в крайна сметка е целта на дисертацията.

Постигнатите приноси са дело на докторанта и са заявка за нови търсения и разработки. Убедена съм, че данъчната практика има потребност от модернизиране и развитие.

IV. Критични бележки и въпроси по дисертационния труд

Това, което ще напиша тук не бива да се възприема като критични бележки и предлагам на уважаемото жури да постъпи като мен. Това са неща за уточняване, дискусия, а може и за тяхното разработване в следващи публикации.

1. Много са формулираните задачи. При така ясно заложена цел – данъчните несъответствия и причините за тях считам, според мен, 3-4 задачи и евентуално приносите да са в съответствия. На стр. 10 е посочено, че е направен опит да се създаде модел на съответствие между данъчната система и данъчните несъответствия. Много добре звучи като задача (примерно).

2. Кейнс-дефектите на пазара и грешките на класиците! Къде са сбъркали класиците? Тяхната теория е продиктувана от времето. Също квалификацията на марксовото учение като дискуссионно и противоречиво. За времето нито едно от тях не е било вярно. Преходът от Смит и Рикардо към Кейнс е много естествен, но някои учени смятат теорията на Кейнс за конюнктурна, или, че неговата „Обща теория“ проработва като пречиства кризата, но използването на фискалната политика е валидна и днес – когато икономиката тръгва към прегряване данъците се увеличават и обратно. Изобщо регулативната функция на данъка ще е вечна – напр. по отношение на вредните за здравето продукти.

В случая, късмета е на страната на Фридман, защото с 1600 думи става носител на Нобелова награда.

3. Дискусията за това какъв да бъде делът на държавата в националната икономика се определя като спор между леви и десни. Но не съвсем. Спорът между лявото и дясното е по отношение на равенство и справедливост и препоръчва трансфер на данъци от богатите към бедните. За размера предложенията са теоретични, но икономически обосновани. Малко преди Втората световна война австралийският икономист Колин Кларк убеждава, че правителството не може да изझे повече от 1/4 от БВП и от общия доход на гражданите. Реалността може би показва, че те са по-близо до 40 %. Когато правителствените вземания чрез данъците надхвърлят някъде около 35-40 % от БВП, или от общия доход на гражданите, започва един тих, много ефектен данъчен бунт. Хората престават да работят, защото допълнителния приход ще бъде иззет от данъците. Хората започват да лъжат. Джоузеф Стиглиц в своята „Икономика на държавния сектор“ фиксира този процент на 35-40. По-голям би бил вреден за данъкоплатците, по-малък за държавата, защото тя няма да покрива социалните програми.

4. Съгласна съм с обяснението за трудния и сложен път при изграждане на българската държавност, но не споделям оптимизма за бъдещето. Не съм напълно убедена в успешния и напредничав ЕС. При една по-добра промяна в политиката му и в търсенето на ефективност в поведението на българските институции може да дойде и по-добро.

5. На няколко места нова глава или параграф започват необичайно. Има изречения, които не покриват научния изказ. Например: В предишната точка ..., в следващите редове ..., в предишния параграф ...

Видимо посоченото е преди всичко от областта на теорията, която колкото и грамотен и компетентен да е даден човек, знанието е неизчерпаемо. Затова пък докторантът показва в дисертацията познаване на лабиринта от финансови проблеми и може да броди из тях с лекота.

V. Обобщена оценка на дисертационния труд и заключение.

Представеният за рецензиране дисертационен труд отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Р. България, Правилника за неговото прилагане и Правилника за неговото прилагане в СА „Д. А. Ценов“. Той изследва актуален, значим и потребен проблем от икономическата практика. Постигнати са научни резултати, които допълват научните знания и са полезни на общественото развитие.

Въз основа на постигнатото давам положителна оценка на дисертационния труд и давам своята категорична подкрепа за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по докторска програма „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховане“ (финанси) на докторант Димитър Георгиев Ценов.

23.10.2019 г.

Рецензент:

(проф. д-р В. Стоянова)

